

Mráz Ágoston Sámuel

A POLGÁRI ELLENZÉK SZEREPFELFOGÁSAI NÉMETORSZÁGBAN

„Az ellenzékben az ember vagy a nyilvánosságnak vagy a papírkosárnak dolgozik.”
(Volker Kauder, a CDU/CSU frakcióvezetője)

A politikatudomány az egyik közkeletű definíció szerint a hatalom tudománya, talán ezért is bíbelődik ritkán a hatalomért legfeljebb csak sorban álló ellenzék szerepével és működésével. A szakirodalom szűkössége azonban nem jelenti azt, hogy lényegtelen kérdésről volna szó. Az erős, felkészült, hiteles, egyszóval népszerű ellenzék előbbutóbb hatalomra kerül.¹ Az ellenzékéből kormányra vezető úton különösen fontos, hogy az adott párt miként tekint magára. Mit válaszol a „kik vagyunk?” és „mit akarunk?” egyszerű kérdésekre, divatos szóval élve, mi az identitása.²

A magyar polgári ellenzék mind stratégiai kérdésekben („egy a tábor”), mind szervezeti megoldásokban (frakciószövetség) a német jobboldalt tartja példaképének. Ezért magyar nézőpontból is elgondolkodtató annak összefoglalása, hogy a Kereszténydemokrata Unió (CDU) és a bajor Keresztényszociális Unió (CSU) milyen szerepfelfogásokat követett hétéves ellenzéki időszakában, hogyan tekintett saját szerepére, amikor elvesztette 2002-ben a választásokat, illetve amikor a 2005-ös előrehozott választásokon csak hajszál híján kerekedett felül.

Az ideiglenes ellenzékiiség

Csak az örök optimistákat és a szemellenzős pártkatonákat érte meglepetésként, hogy 1998-ban az agg Helmut Kohl tizenhat évi kormányzás után elvesztette a szövetségi választásokat. Dacára az újraegyesítésben betöltött szerepének, már 1994-ben is inkább baloldali kihívója, Rudolf Scharping alkalmatlansága miatt kerekedett felül, mintsem saját érdemeinek köszönhetően. Történelmi műve, az újraegyesítés ekkortájt nem volt túl népszerű: a nyugatnémetek sokallták a terheket, a keletnémetek hiányolták a megígért „virágzó vidékeket”.³ A hibát hibára halmozó, öregségére teljesen bizalmatlanná váló pártelnök-kormányfő hosszú bizonytalankodás és a kijelölt utód megléte ellenére úgy döntött, 1998-ban is csak ő tudja győzelemre vezetni a CDU-t. Nem vette figye-

¹ Feltéve, hogy koalícióképes. Az olasz kommunisták a hidegháború alatt elszigeteltségük miatt nem kormányozhattak.

² A dolgozat fő gondolatait bemutattam a 2008-as politológus vándorgyűlésen.

³ A „blühende Landschaften” Kohl elhíresült választási ígérete volt 1990-ben, amelyet a példa nélküli fejlődés ellenére is sokan hiányolnak utólag.

lembe, hogy a baloldal teljesen átrendeződött. A belső hatalmi harcok helyett egy triumvirátus (Schröder–Lafontaine–Scharping) vette át az irányítást. Gerhard Schröder kancellárjelölt ráadásul a CDU régi önképét (a középosztály pártja) összekötötte a baloldal hagyományos, haladáspárti mondanivalójával. Az „új közép” jelszavával folyamatosan bővítette táborát. Sőt a győztes baloldal 1998-ban sokak meglepetésére „vörös–zöld” koalíciót alkotott, külügyminiszterré téve az egyetemi diplomával nem rendelkező Joschka Fischert.

Sokszoros vereség volt ez a CDU és Kohl számára, az „Altkanzler” (volt kancellár) mégis meg tudta őrizni befolyását. Pártja tiszteletbeli elnökké választotta, szoros szövetségese, a kancellárjelöltségről lemaradt Wolfgang Schäuble lett a párt elnöke és frakcióvezetője, az akkor „Kohl kislányaként” csúfolt Merkel a párt főtítkára. Még nem jött el a Kohl-korszak kritikájának ideje.

A kereszténydemokratáknak szokatlan volt az ellenzéki szerep, egy egész generációnak kellett megtanulnia a kormányrúd és a végtelen ideig osztható posztok nélküli életet. Nem csoda, hogy a kiszámítható meglepetés ellenére hiányzott a világos ellenzéki koncepció és vízió. A párt megválasztott Kohl-párti vezetése és a volt kormánytisztviselők az ellenzékiiséget ekkor természetellenes, ugyanakkor csupán ideiglenes állapotként fogták fel. A CDU akkori értelmezése szerint a zöldekkel kiegészült baloldal morálisan és szakmailag is alkalmatlan az ország vezetésére. Következésképpen különösebb ellenzéki erőfeszítés nélkül, rövidtávon magától meg fog bukni. Ezt az ideiglenes ellenzéki szerepfelfogást jelzi, hogy a széleskörű kormányzati tapasztalatok ellenére alig születtek parlamenti beadványok a CDU részéről.⁴ A párt ekkor még türelmesen várta a baloldal elkerülhetetlennek vélt bukását.

Az események azonban másképp alakultak. 1999 márciusában felbomlott az SPD triumvirátusa, Oskar Lafontaine gazdasági csúcsminiszter egyik pillanatról a másikra minden tisztségéről lemondott, s élesen bírálta Schrödert (később új baloldali pártot alapított). A triumvirátus másik tagja honvédelmi miniszterként lassan kikopott a hatalomból. Így a belharcból a kancellár került ki győztesként: ő lett a párt elnöke. Az átrendeződés azonban nem fenyegette a kormányzati munkát, vörös–zöld koalíció – a CDU meglepetésére – népszerű és egységes volt. Kiderült, hogy a zöldek mégis tudnak kormányozni. Schröder kancellár a cégvezetőkkel és a munkavállalói érdekképviseletekkel is állandó egyeztetést folytatott, a baloldal gazdasági inkompetenciáját ostorozó ellenzéki retorika üresnek bizonyult.

A tanácstalanságot a CDU programalkotással próbálta elfedni. Látszólag aktív belső vita (500 módosító indítvány) után, 1999-ben új programot készített. A papiros azonban nem segített az ideiglenesség víziójának meghaladásában és az új ellenzéki szerep megtalálásában. Ehhez a Kohl-rendszerhez és magához Kohlhoz fűződő viszonyt kellett volna újragondolni. Franz Müntefering későbbi SPD-elnök ezt így fogalmazta meg: a CDU még mindig „a hidegháború pártjának” gondolta magát, az an-

⁴ Lásd Michael SCHLIEBEN: *Politische Führung in der Opposition*, bev. Franz Walter, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden, 2007.

tikommunizmus összetartó ereje azonban az ezredfordulóra megkopott.⁵ Márpedig az antikommunizmusnak éppen Kohl kancellár volt a szimbolikus megtestesítője a CDU-ban. Ellentétben a magyar közvéleményben élő képpel, Kohl sohasem volt kritikán felüli a saját pártvezetői körében: vitás kérdésekről kerülte a szavazást, elsősorban a baloldallal és a baloldali sajtóval szembeni ellenségkép tartotta össze táborát. A politikai legendák szerint a magyarok 1989-es határnyitásáért is azért volt olyan hálás, mert az „új helyzet” épp egy pártgyűlésen ellene szervezett puccstól mentette meg. A kancellár inkább a párttagság körében volt népszerű, amelyet intenzív kapcsolattartásával (minden pártszervezet vezetőjét felhívta személyesen a születésnapján), illetve az igazságosság nevében a 90-es években folytatott jóléti programjával vívott ki magának.

Az állóvízbe Kohl feketekasszája dobott követ. Kiderült: az újraegyesítés kancellárja megkerülte a demokrácia egyik alapelvét, az átlátható pártfinanszírozást, valakitől vagy valakiktől több millió márkát fogadott el, amelyet házi pénztárként kezelve pártcélokra fordított. Az addig érinthetetlen politikusból nagy tehertétel lett pártja számára. Különösen miután Kohl az „adott szavára” hivatkozva nem volt hajlandó elárulni, kitől kapta az illegális márkamilliókat. Kohl ezzel jogszabályokat, az alkotmányt és a demokráciát is megsértette, s elbukott a CDU ideiglenes ellenzéki szerepfelfogásának a gazdasági kompetenciaelőny melletti másik axiómája is, a morális fölény.

A rengés magával sodorta a kijelölt utódot, Wolfgang Schäublét is, aki túl közel állt Kohlhoz ahhoz, hogy szembeszálljon vele. Eljött Angela Merkel órája: 1999 karácsonyán cikket írt a „helyzetről”. A korábban szintén Kohl-bizalmas politikusnő egyszerre szakított a volt kancellárral, bizalmasaival és saját elmúlt tíz évével, félreérthetetlen szavakkal: „A pártnak meg kell tanulnia működni, fel kell vállalnia a küzdelmet ellenfelével a jövőben régi csatalova nélkül is, ahogy magát Helmut Kohl előszeretettel nevezte. Mint gyermek a pubertás korában, el kell hagynia a szerető otthon, saját útját kell járnia.”⁶ 2000 elején Merkelt választották a CDU elnökévé.

A pártelnökség nem jelentett még teljhatalmat, s nem vezetett automatikusan a kancellárjelöltséghez. A Kohl-bizalmasok nem bíztak Merkelben, s inkább a párt frakcióvezetőjét, Friedrich Merzet támogatták. A kiváló szónok és agresszív politikus hírében álló Friedrich Merz ráadásul képes volt új szerepfelfogást kínálni pártjának, a konfrontatív ellenzékiiséget. A vörös–zöld koalíció víziójával, a multikulturális társadalommal szemben alternatívát adott az asszimilációpárti „német főkultúra” (*deutsche Leitkultur*) jelszóval. Hiába lett népszerű kormánykritikája miatt, elfeledkezett a belső építkezésről, amely a kancellár-jelöltséghez elengedhetetlen lett volna. Merkel ezzel szemben képtelen volt még ekkor pártjának elfogadható „identitást” kínálni. Hiába szakított

⁵ Münteferinget idézi Tina HILDEBRANDT: *Vor dem Sprung*, Der Spiegel 2001/11., 44 (<http://wissen.spiegel.de/wissen/dokument/dokument.html?id=18700132&top=SPIEGEL>).

⁶ „Die Partei muss also laufen lernen, muss sich zutrauen, in Zukunft auch ohne ihr altes Schlachtross, wie Helmut Kohl sich oft selbst gerne genannt hat, den Kampf mit dem politischen Gegner aufzunehmen. Sie muss sich wie jemand in der Pubertät von zu Hause lösen, eigene Wege gehen.” (Angela MERKEL: „Die von Helmut Kohl eingeräumten Vorgänge haben der Partei Schaden zugefügt”, FAZ 1999. december 22.)

Kohllal az emberrel, a Kohl-korszak paternalista, jóléti politikájának nem tudott búcsút inteni, az igazságosság nevében még előszeretettel követelt nyugdíjmelést. A konfrontatív ellenzékiiség kialakítására tett kísérlete pedig hamvába holt, a „bűnöző” Gerhard Schrödert rács mögött ábrázoló plakátkampányát félidőben vissza kellett vonnia pártja elégedetlensége miatt.

Merkel és Merz vitáját egy nevető harmadik, Edmund Stoiber bajor kormányfő-pártelnök oldotta fel. A keresztényszociális testvérpárt (CSU) vezetője már bizonyított (1991 óta vezette a müncheni kormányt), miután bejelentette indulási szándékát, Merkelnek és Merznek nem maradt sok esélye.

A konfrontatív ellenzékiiség

Stoiber ideális választásnak tűnt. Egyrészt megtestesítette a Merz által képviselt „konfrontatív ellenzékiiséget”. A bajor kormányfő több beszédében is hangoztatta a konfrontatív ellenzéki szerep kialakításakor: „a CSU-tól tanulni annyit jelent, mint győzni tanulni”. Ezt a mondatot Merz és Merkel, a kormányzati sikerekkel nem büszkélkedő szövetségi politikusok nem mondhatták volna utána. Merkeltől elképzelhetetlenek lettek volna olyan mondatok mint: „Aki azt mondja: »Így tovább!«, az politikai nyugtatót osztogat, amely rövid távon bódít, hosszú távon mérgez.”⁷ Vagy: „Németország problémáját Gerhard Schrödernek hívják. S erre a problémára csak egy megoldás van: Mennie kell!”⁸ Még 2005. hamvazószerdai beszédében is élesen támadta Schrödert Stoiber, „ámokfutónak” minősítve a kancellárt, akinek jelszava szerinte az „utánam az özönvíz” lehet.

Másrészt Stoiber ideális alternatívának tűnt az egyre több gazdasági nehézséggel és emelkedő munkanélküliséggel küzdő Schröder kancellárral szemben. Függetlenül a német és a világgazdaság nehézségeitől Bajorország ugyanis virágzott. Agrárországból pár évtized alatt fejlett ipari ország lett („laptop és bőrnadrág”), ahol a jobboldal is meg tudta őrizni a modernizáció ellenére a hegemoniáját.

Azok megnyugtatóására, akik szerint Stoiber kirohanásaival a konszenzuális német demokrácia alapjait rombolja, a bajor kancellárjelölt nem maradt adós a magyarázattal: „A német politikai kultúra mindazonáltal lehetne vitatkozóbb, hogy egy új konszenzust kidolgozzunk. Fatális tévedés, ha fontos politikai nézeteltérésekhez a negatív tudat ódiума tapad, mert egy politikai párt fél, hogy veszít egy nyílt vitában.”⁹

A konfrontatív ellenzéki szerepfelfogás az utolsó pillanatig sikeresnek tűnt, Stoiber a választás estéjén már be is jelentette saját győzelmét. Végül mégis a „vörös–zöld projekt” kerekedett felül. A bajor kormányfő későbbi beszédeiben visszatérően emlegette az ő és szerinte az ország rossz sorsát megpecsételő hatezer szavazatot. Schröder sikerének titka a figyelemelrterelés volt, a rossz gazdasági mutatók helyett először a keletnémetországi

⁷ Edmund Stoiber beszéde 2002. június 26-án, Berlinben.

⁸ Edmund Stoiber beszéde 2004 hamvazószerdáján, Passauban.

⁹ Edmund Stoiber beszéde 2002. június 26-án, Berlinben.

példátlan árvízről, majd az iraki háborúról beszélt. Az amerikaiak háborús céljától való elhatárolódással pedig egyszerre erősítette a vörös–zöld koalíció szavazóinak identitását – hiszen mindkét párt pacifista alapokkal rendelkezett –, valamint az amerikaiakkal köztudottan szoros szövetséget szorgalmazó jobboldaltól való elhatárolódást.

A választási vereség nem hozta azonnal a Stoiber által megtestesített ellenzéki szerepfelfogás bukását. Az alulmaradt kancellárjelölt kezdeményezésére még létrehoztak az új parlamentben egy „hazugságvizsgáló bizottságot”, miután kiderült, hogy a választási kampány érdekében a pénzügyminisztérium gazdasági előrejelzései irreálisak voltak. A vizsgálóbizottság különösen a kancellár és minisztere felelősségét kutatta abban, hogy tudtak-e már a választások előtt a német költségvetés maastrichti kritériumokat megsértő, magas deficittervéről. A bizottság munkája egy éven keresztül húzódott, s nem ért el átütő sikert. Schröder kancellár kabareként kezelte meghallgatását, hangsúlyozva, hogy az ő feladata nem az adatok megbízhatóságának vizsgálata, hanem a kormányzás. Pénzügyminisztere pedig szaknyelvi fordulatok mögé bújva hártotta el a felelősségre vonást.

A vizsgálat hatására nem bukott meg a Schröder-kormány, legfeljebb hitelességén esett csorba, amit retorikájával a CDU nem győzött erősíteni. A bajor kormányfő inentől kezdve minden beszédének mottójául „az adott szó érvényes” (*es gilt das gesprochene Wort*) jeligét választotta. Sőt a 2005 nyarán, az előrehozott választások miatt sebtében alkotott választási programot – hangsúlyozandó a különbséget – „őszinte program”-nak nevezte az unió „konkréttsága, precizitása és finanszírozhatósága miatt”.¹⁰

A reformpártoló ellenzékiiség

Stoiber és a CDU vereségének azonban volt egy nyertese is a kereszténydemokratáknál: a pártelnök. Angela Merkel hatalma gyors kiterjesztésére használta fel a helyzetet: Friedrich Merz helyére lépett mint frakcióvezető, ő lett a kormányzóképeség és a kormányellenesség fő felelőse. A kancellárjelöltséget biztosítani akaró pártelnök több szimbolikus döntéssel erősítette meg elsőbbségét. 2003 novemberében először nyilvánosan figyelmeztette, majd kizárta a CDU-ből illetve a frakcióból Martin Hohmann képviselőt vitatott beszéde miatt. A német egység napján ugyanis a német demokratikus konszenzus alapjait kezdte ki az addig ismeretlen honatya: „A zsidók nagy számban aktívak voltak a [kommunista] vezetésben, illetve a Cseka-kommandók kivégzőosztagaiban. Ezért a zsidókat nem lenne alaptalan tettes népek nevezni.”¹¹ Szintén Merkel szimbolikus személyzeti politikájának volt része a 2005-ös államfőválasztás. A pártelnök ugyanis a jelöltlistákon addig fel sem merülő Horst Köhlert ajánlotta szövetségi elnöknek.

A hazugságvizsgáló bizottság bukásával a konfrontáción alapuló identitás is elvesztette létalapját. Kiderült, hogy a Stoiber által képviselt erőteljes támadásokkal, dacára a

¹⁰ Edmund Stoiber beszéde 2005. július 11-én.

¹¹ Martin Hohmann CDU-képviselő parlamenti beszéde 2003. október 3-án. A tettes nép (*Tätervolk*) a holokauszt és a II. világháború óta a német nép állandó jelzője; Hohmann szándéka szerint beszédével nem a zsidóság, hanem a németek megbélyegzése ellen emelt szót.

bajor gazdasági eredményeknek, nem lehet sem választást nyerni, sem kormányt bukattatni. A hatalmi pozícióit kiterjesztő Angela Merkelén volt a sor, hogy felvázolja saját ellenzéki szerepfelfogását.

Merkel kezére játszott, hogy a jobboldal visszaszerezhette „morális fölényét”. Előbb Joschka Fischer külügyminiszterről derült ki, hogy addigi állításával szemben 1968-ban rendőröket dobált kövel, majd a vörös–zöld koalíció gazdasági érdekből feloldotta a Kínával szembeni fegyverexport-tilalmat. Végül fény derült arra, hogy a kijevei német nagykövetségen a Fischer által kezdeményezett vízumkiadási könnyítések korrupt vízumértékesítési hálózat kialakulásához vezettek, amit a külügyminiszter nem engedett kivizsgálni. Az utóbbi ügy ártott legtöbbit a vörös–zöld koalíció hírnevének a megszorító intézkedések mellett. A CDU vizsgálóbizottság összehívását rendelte el, Stoiber pedig kijelentette: a vörös–zöld koalíció „támogatta a modern rabszolgaságot”.¹²

Merkel ellenzéki szerepfelfogásának alapja mégsem morális természetű lett. Az emelkedő munkanélküliség és a romló makrogazdasági mutatók miatt a baloldal elvesztette gazdasági kompetenciáját. Hiába vezetett be Schröder közvetlenül a választások után megszorító és reformintézkedéseket (Agenda 2010), azok hatását nem lehetett érezni. A népszerűtlen lépéseket nehezítette, hogy hiányzott mellőlük a választói felhatalmazás, hiszen a kancellár egészen más témákkal győzött a választásokon. A Merkel-féle ellenzéki középontjába a reformpártolás és a kooperáció került, melynek jegyében több ízben egyeztetett a Stoiber számára korábban elfogadhatatlan Schröder kancellárral. A pártelnök szigorú reformkurzust rendelt el pártja számára, amely néhol még a vörös–zöld koalíció reformjainál is „neoliberálisabb” volt. Ezt az elnevezést természetesen kerülte a pártelnök, a reformok előkészítéséről folyó munka céljává az „új szociális piacgazdaságot” nevezte ki. Az új jelszó az SPD korábbi „új közép” ideológiájához hasonlóan két üzenettel is bírt. Egyrészt a haladás- és reformpártoló ellenzéki szerepfelfogását erősítette, másrészt a CDU hőskorszakát idézte, amikor Ludwig Erhard vezetésével a párt a német középosztályt megteremtő gazdasági csoda szervezője volt.

A paradigmaváltás „Németország szanalási tervének” a bemutatásával kezdődött. Ezt követően Merkel felkérte Roman Herzog korábbi államfőt, tegyen ajánlást egy, a CDU számára elfogadható, „demográfiabiztos” egészségbiztosítási modellre. A reformpárti ellenzéki szerepfelfogást a pártelnök-frakcióvezető egy ünnepélyes beszéddel hirdette meg, *Quo vadis Deutschland?* címmel (2003. október 3., Berlin). Merkel igen sarkosan fogalmazott: „Németország válaszüton van. Vagy a rezignációt és a kapitulációt választja, vagy az ébredést és a felemelkedést.” Az ébredés és a felemelkedés pedig természetesen az új szociális piacgazdaságot megteremtő reformok elfogadásával lehetséges. Ezt szentesítette a CDU 2003-as lipcsei pártkongresszusa is, amely felhatalmazta a pártelnököt a kormány elégtelen reformjai helyére lépő CDU-féle reformok kidolgozására.

A tartalmi fordulaton túl a reformpártoló ellenzéki szerepfelfogás másik lényeges eleme a konszenzuseresés volt. Merkel büszkén jelentette ki: „hiszem, hogy némi büszkeséggel megállapíthatjuk: mi vagyunk a legkonstruktívabb ellenzék, amelyik vala-

¹² Edmund Stoiber beszéde 2005 hamvazószerdáján, Passauban.

ha a Német Szövetségi Köztársaságban létezett”.¹³ A kormánnyal egyeztetni hajlandó, konszenzuspárti ellenzékiiség kiváló példája Merkel egyik parlamenti beszéde: „Kancellár úr, mi egészen más elképzeléssel rendelkezünk a németországi adórendszer jelentőségéről és arról, mi tudná az emberek bizalmát ebben a rendszerben helyreállítani. Ezért azt mondjuk: alapvető újrakezdesre van szükség az adórendszerben. [...] Ehhez javaslatunk már az asztalon vannak [...] készek vagyunk, már holnap tárgyalásokat kezdeni Önnel.” Ugyanakkor ebben a beszédében jelzi az új szerepfelfogás korlátait is. Reformpártoló ellenzékiként is a végső cél a kormányzás átvétele volt: „Én ma a második legjobb megoldást kínáltam Önnek, azt a megoldást, amelyet mi mint ellenzék tudunk kínálni. Konstruktívan együttműködünk. Konkrét ajánlatokat is tettem Önnek. Kancellár úr, természetesen nem akarom a legjobb megoldást sem elhallgatni Ön elől. Ma megmutatta, hogy a címszavakat ismeri. De azt is megmutatta, hogy az országért való politizálásban elvesztette a realitásérzékét. Ezért nem érzi az emberek gondjait és félelmeit. Aki azonban ezeket nem érzi, nem tudja az embereket a szükséges úton végigvezetni. Ezért mondom: Kancellár úr, országunk számára a legjobb megoldás az Ön lemondása és az új választások volnának. Akkor azt tehetnénk, amire szükség van.”¹⁴

A CDU nem a kormányzást segítő alkudozást kínál, a médiaeseményként megrendezett nagy egyeztető fórumok (csúcs a munkanélküliség ellen, a föderalizmusreformbizottság megalakítása, nyugdíjkompromisszum a szövetségi tanácsban) során valójában Merkel tudatosan kerülte a kormányt megerősítő, az ellenzék szavazatival legitimáló kompromisszumokat.

Némi tűnődés után Stoiber is felsorakozott a konstruktív ellenzékiiség koncepciója mögé, amely alternatív javaslatokkal akart meggyőzni, nem pedig éles kritikával. Érzelmes tirádái mellett innentől már ő is rendszeresen beszélt a politikai és a parlamentáris együttműködés szükségességéről „a Németországért viselt felelősség miatt”. A bajor miniszterelnök szerint „Nem elégedünk meg avval, hogy ellenzékkel játszunk. Nem elégit ki minket, hogy csupán kritizáljuk a szövetségi kormányt. Világos elvárásunk és világos célunk: 2006-ban kormányváltást akarunk. Németországot ismét előre akarjuk vinni. Ezért olyan megoldásokon dolgozunk, amelyek megvalósíthatóak és a jövőbe mutatnak. Világos és piacpárti alternatívát fogunk a vörös-zöld koalíció gazdasági kudarcával szemben felmutatni.”¹⁵

A Merkel-féle ellenzéki szerepfelfogás – dacára Stoiber támogatásának – mindvégig vitatott maradt a pártszövetségen belül. A hagyományosan szociálisabb CSU több politikusa jelezte elégedetlenségét, néhányan a szakítást is felvállalták.

A belső ellenállás miatt Merkel számos kísérletet tett a reformok szükségességének elmagyarázására. A pártelnök ugyanis az új szociális piacgazdaság programjával akart indulni a választásokon, s politikai és társadalmi támogatottság nélkül nem sok esélye lett

¹³ Angela Merkel parlamenti beszéde 2004. március 25-én.

¹⁴ Angela Merkel beszéde a Bundestagban 2004. március 25-én.

¹⁵ Edmund Stoiber beszéde 2004. decemberében, Düsseldorfban.

volna. Sokfajta kísérletet tett a támogatás felépítésére. 2004-ben patetikusan az összes képviselő felelősségére apellált, mellőzve a kormánykritikát: „Nekünk, a német parlamentnek elsődleges kötelessége, hogy a német embereknek újra esélyt adjunk a munkaerőpiacon.”¹⁶ Nem kormányról vagy ellenzékéről beszélt tehát, hanem a reformok érdekében az egész politikai osztály közös felelősségéről.

Ugyanebben a beszédében Németország felemelkedésének lehetőségét látta a szabadság előtérbe helyezésében:¹⁷ Hannah Arendt „azt mondja: »A politika értelme a szabadság.« Én azt gondolom, hogy a politika értelme számunkra, hogy szabadságszerető életünket egy igazságos társadalomban folytathassuk. Ezért kell, a szabadság szellemében, Németországért néhány célban egyetértenünk. Azt gondolom, hogy országunknak a gazdasági növekedésben, a köz- és magánberuházásokban az alacsonyabb nyílt és rejtett munkanélküliségben, valamint az oktatás és a képzés minőségében tíz éven belül ismét Európa legjobb hármásába kell tartoznia. Ez egy hasznos közös cél volna, amelyért dolgozhatnánk. Ha ebben egyet tudnánk érteni, akkor az emberek ismét azt mondanák: érdemes egy egyéni, akár egy nehéz változást is, elfogadni.”

Ehhez hasonlóan reformpártolásra buzdított a berlini fal leomlásának 15. évfordulóján, patrióta kontextusba ágyazva ellenzéki szerepfelfogását: „Az összetartozás érzése nélkül a demokrácia nem lehet tartósan sikeres. Nemzetként közös a felelősségünk országunk jövőjéért. Az országunkért érzett szeretet ezért magában foglalja a készséget is, hogy a bénító lemerevedéseket feltörjük és a szükséges reformokkal bátran megbirkózunk. A reformkészség mint előgondoskodás a jövőről fontos szempontja a helyesen értett patriotizmusnak.”

A berlini fal lebontása Merkel számára személyes élmény is volt: kevesebb mint egy évvel a német–német határnyitás után akadémiai kutatóból az újraegyesített Németország szövetségi minisztere lett. A reformpártolásra máskor is sarkallt személyes üzenetekkel: „Holnap lesz a 15. évfordulója, hogy az NDK népi kamarájába először választottak képviselőket szabadon. Ez a nap sokak számára, akik itt ülnek, nagyon megindító volt. Ezzel a nappal én személyesen annak a belátását kötöm össze, hogy változtatások által, az azzal összekötődő nehézségek ellenére, mindig nyerhetünk.”¹⁸

A legizgalmasabb magyarázatot Merkel a CDU által tervezett egészségbiztosítási reform vitájában adta. Szerinte pártja elképzelése alkalmas a két társadalmi osztályra bontó egészségügyi rendszer felszámolására.¹⁹ Ha a CDU nem meri vállalni az igazságosabb helyzetet teremtő reformokat – hangoztatta Merkel –, „lemondhat a nevében lévő »C« betűről”. Majd kongresszusi beszéde végén ugyanakkor azt is hangsúlyozta, hogy a Kereszténydemokrata Unió programja „nem a világ reménysége. Csak a totalitáriánus pártok állítanak magukról ilyet. A politikai cselekvés lehetőségeit és határait azonban a

¹⁶ Angela Merkel parlamenti beszéde 2004. március 25-én.

¹⁷ A szabadság itt az egyenlőség jegyében született jóléti vagy piackorlátozó intézkedések felszámolását jelenti.

¹⁸ Angela Merkel parlamenti beszéde 2005. március 17-én.

¹⁹ Jelenleg Németországban mindenki számára adott az ún. törvényes egészségpénztár, amelyből a magas jövedelműek átjelentkezhetnek magánpénztárakba.

CDU sohasem felejt el. Fontos, hogy nem az ember a legfelsőbb mércéje a dolgoknak. Ezt tudni olyan töke, amely nem ismer inflációt.”

A pártelnök ugyanakkor a reformpártolás alatt nem egyszerűen a gazdaság felpörgetését értette: „Nem kevesebbet és nem többet akarunk tehát, mint átfogó strukturális reformokat minden területen. Amit biztosan nem akarunk az a rövidtávú, adósságokkal finanszírozott konjunktúra-programok, ami nem több mint szalmaláng, s amely az embereket hamar újra elkészeríti.”²⁰ Parlamenti beszéde elején új, minden eddiginél egyértelműbb jelmondatot fogalmazott meg: célja, hogy a szemellenző deszkákat átfúrja.

Hiába a pártelnök erőfeszítése és széles merítésű érvekészlete, a 2005-ben megrendezett előrehozott választásokon Merkel programja és így a reformpártoló ellenzékiesség nem tudott diadalmaskodni. A kormányzó baloldal személyeskedő kampánya elfogadhatóbbnak bizonyult.²¹ Alkalmatlan a kormányzásra – harsogta Müntefering SPD-elnök. A kereszténydemokraták túl ridegnek s az emberektől távolinak tűntek kampányukban.²² Hiányzott a „szociális lelkiismeret” szerepét addig szívesen játszó CSU, miután Stoiber maga is reformpártivá vált.²³ A rövidtávú emlékezettel bíró választók pedig megfeledkeztek a Schröder-kormány addigi intézkedéseiről.

Ascenai telepes falu

²⁰ Angela Merkel parlamenti beszéde 2005. március 10-én.

²¹ Alig négytized százalékkal győzött a CDU/CSU az SPD előtt.

²² Kulcsszerepet játszott az egykulcsos adó és a nők hagyományos szerepe mellett kiálló csúcspénzügyminiszter-jelölt, Paul Kirchhof. A politika színpadán tájékozatlan „heidelbergi professzor” a szociáldemokraták fő ellenségképe lett.

²³ Bajorországban 2/3-os többséggel kormányzott 2007-ig, amit számos, történelminek szánt megszorító intézkedés bevezetésére használt, hogy tartománya megküzdhessen adóssága visszafizetését.

A moszkvai Cárharang